

Humbarahane
Kışlası
Camii'nin
içinden
bir görünüşü

enli pilastrlarla kuşatılmış, kemerin üzerine âyet kitâbesi ve kıvrık yapraklarla çerçevesi bir alınlık yerleştirilmiştir. Ayrıca nişteki dilimlerin arasında ince pilastrlar yer alır. Kavşara bölümü, dilimleri devam ettiren içbükey yüzeylerden oluşmaktadır. Aralarda pilastrların devamı olarak alçı kaplama kıvrık dal biçimi ahşap çubuklar uzanmaktadır. Geometrik bölümlenmenin uygulandığı ahşap minberin kapağı, süpürgelik kısımları ve alınlığında yer alan bitkisel bezemeler dikkat çeker. Minberin tezyinatı çok sade ve dengeli bir görünüme sahiptir. Doğu duvarında iki pencere arasındaki nişin önüne konulmuş olan ahşap vaaz kürsüsünün alçak tutulan korkulukları da bitkisel süslemelidir.

Caminin dışında sade mimari unsurlar hâkimdir. Bodrum katını kuşatan galerilerdeki sütunların başlıkları yuvarlak olup dört taraflarında birer yaprak kabartması vardır. Doğu ve batı cephelerinin pencereleri arasında tepelerinde profilli silmeler bulunan pilastrlara yer verilmiştir. Yapının kuzey cephesi diğerlerine göre sade tutulmuş, yalnızca kapı ve pencerelerin üzerinden devam eden bir silme geçirilmiştir.

Kuzey cephesinin doğu ve batı köşelerine dışa taşkın biçimde yerleştirilen tek şerefeli ince uzun minareler kesme taştan yapılmıştır. Son cemaat yerinden girilen minarelerin kare prizma kürsüler üzerinde yükselen gövdelerine soğan biçimi pabuçlarla geçiş sağlanmıştır. Gövdelerin alt ve üst kısımlarında, peteklerin ise yalnız üst kısımlarında birer kaval silme dolanır. Üzeri kurşun kaplı ahşap külâhlarla örtülü olan minarelerde şerefelerin altları yuvarlak hatlı ve boğumluudur.

Caminin kuzeybatı köşesinde minare kürsüsünün kuzey tarafına bitişik olarak yapılan altıgen planlı muvakkithâne kü-

çük ve tek katlıdır. Üzeri kurşun kaplı piramidal bir çatı ile örtülen yapının dört cephesinde üçgen kemerli pencerelere yer verilmiş, giriş de doğu köşesine açılmıştır. Pencerelerin bu şekli muvakkithânenin Abdülaziz veya II. Abdülhamid döneminde eklendiğini ya da en azından yenilendiğini gösterir. Eski bir fotoğraftan binanın vaktiyle çift katlı olduğu anlaşılmaktadır (Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi, nr. 325).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Maarif, nr. 7179 (13 Muharrem 1267 tarihli); Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi, nr. 325; Yıldız Sarayı Fotoğraf Albümleri, İÜ Ktp., nr. 90. 865/5; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 309; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 554-555; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 73; Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", *Atatürk Konferansları V: 1971-72*, Ankara 1975, s. 245; Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneleri*, İstanbul 1976, II, 59-61; Sedad Hakkı Eldem, *İstanbul Anıları*, İstanbul 1979, s. 242-244, 246; Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi: 1776-1826*, İstanbul 1995, s. 30, 40, 41; Mithat Sertoğlu, "Osmanlı'da İlk Teknik Okul", *Resimli Büyük İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, ts. (*Yeni İstanbul* gazetesi ilâvesi), s. 439; "Humbarahane", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, IV, 1917; Ayşe Yetişkin Kubilay, "Humbaracı Kışlası", *DBİst.A*, IV, 96-97; N. Esra Dişören, "Mihrîşah Valide Sultan Camii", a.e., V, 458-459.

SÜLEYMAN FARUK GÖNCÜOĞLU

HUMEYD b. KAHTABE

(حميد بن قحطبة)

Humeyd b. Kahtabe b. Şebîb et-Tâi
(ö. 159/776)

Abbâsî valisi ve kumandanı.

Horasan'daki on iki Abbâsî nakibinden biri olan Kahtabe b. Şebîb'in oğludur. Horasan'da Abbâsîler adına davette bulunmak üzere seçilen yetmiş kişi (düâtü'd-dü-

ât) içinde Humeyd de vardı. Babası Kahtabe ölünce askerleri kardeşi Hasan adına Humeyd'e biat ettiler (132/749). Abbâsî ihtilâli sırasında Emevî hilâfetine son veren ordunun önde gelen isimlerinden Ebû Seleme el-Hallâl Kûfe valiliğine tayin edilmişti; ancak şartlar uygun olmadığı için faaliyetlerini gizlice yürütüyor ve Humeyd'le haberleşiyordu. Humeyd ve kardeşi Hasan'ın kumandasındaki Abbâsî ordusu 14 Muharrem 132'de (2 Eylül 749) Kûfe'ye girince Ebû Seleme gizlendiği yerden çıkarak "vezîr-i Âl-i Muhammed" unvanıyla ve henüz belirlenmemiş olan Abbâsî halifesinin veziri sıfatıyla ihtilâlin yönetimini ele aldı; Humeyd'i de askerleriyle birlikte Medâin'e gönderdi. Abbâsîler'in kuruluşunda önemli rol oynayan, Halife Seffâh ile Mansûr'un amcaları Abdullah b. Ali son Emevî halifesi II. Mervân'ı bir müddet takip ettikten sonra onun damadı Velîd b. Muâviye'nin idaresindeki Dimaşk üzerine yürüdüğünde Humeyd de yanında bulunuyordu. Birkaç günlük muhasaradan sonra şehir ele geçirildi ve binlerce kişi öldürüldü (Ramazan 132/Nisan 750).

Humeyd b. Kahtabe, Ebû'l-Abbas es-Seffâh'ın ölümü üzerine (136/754) halifelik iddiasında bulunan Abdullah b. Ali'ye biat etti; ancak Abdullah b. Ali ona güvenmiyordu. Ortadan kaldırılması amacıyla bir komplo hazırlayarak kendisini eline bir mektup verip Halep Valisi Züfer b. Âsım el-Hilâlî'ye gönderdi. Fakat yolda Humeyd mektubu açıp okudu ve valiye öldürülmesi için emir verildiğini öğrendi. Bunun üzerine adamlarıyla birlikte Ebû Müslim el-Horasânî'nin saflarına katıldı.

Ebû Ca'fer el-Mansûr halife olunca (136/754) Humeyd'i önce Muhâriq b. Akkâr'ın yerine el-Cezîre'ye, 143 (760) yılı başlarında da azlettiği Nevfel b. Muhammed el-Furât'ın yerine Mısır'a vali tayin etti (Taberî, VII, 514). 5 Ramazan 143'te (18 Aralık 760) 20.000 kişilik bir orduyla Mısır'a giden Humeyd gerekli idarî tedbirleri aldı ve Muhammed b. Muâviye'yi şurta teşkilâtının başına getirdi. Daha sonra Ebû'l-Ahvas el-Abdî kumandasındaki bir orduyu Berberî isyanlarını bastırmak için İfrîkiye'ye gönderdi (Şevval 143/Ocak 761). Bu ordunun Berka'da Ebû'l-Hattâb el-Enmâtî karşısında mağlûp olması üzerine bizzat kendisi sefere çıktı ve Ebû'l-Hattâb'ı bozguna uğratarıp öldürttüktan sonra Mısır'a döndü. Ancak ertesi yıl azledildi ve 22 Zilkade 144 (21 Şubat 762) tarihinde Mısır'dan ayrılarak Bağdat'a gitti. 148 (765) yılında İrmîniye

seferine katıldı. Daha sonra Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından Horasan valiliğine tayin edildi (152/769). Valiliği sırasında Kâbil'e bir sefer düzenledi (a.g.e., VIII, 41) ve Abbâsîler'in önde gelen simalarından olup veliahtlıktan feragat zorlanan, ancak buna rızâ göstermeyen İsbâ b. Mûsâ'nın Horasan'da saklanan taraftarları Abbâd ile Herseme b. A'yen'i yakalatıp Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'a gönderdi. Halife Mehdi-Billâh zamanında da valilik yapan Humeyd ölümlüne kadar (Şâban 159/ Haziran 776) bu görevde kaldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 432-433; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, s. 138; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 343, 365, 366, 376, 378, 390; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 514; VIII, 41, ayrıca bk. İndeks; Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 84; *Ahbârü'd-devletü'l-Abbâsiyye* (nşr. Abdülazîz ed-Dürî - Abdülcebâr el-Muttalibî), Beyrut 1971, s. 219, 221, 351, 371, 373, 374, 377, 378; Yezîd b. Muhammed el-Ezdi, *Târîhu'l-Mevşil* (nşr. Ali Habîbe), Kahire 1387/1967, s. 236; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuçât* (Guest), s. 110-111; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XV, 289-290; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-İ-taleb*, VI, 2973-2975; Zehebi, *el-İber*, I, 179; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 199; İbn Tağrıberdi, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 349-350; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 318; Kasım İlgün, *Halife Mansur Dönemi: 136-158/754-775* (doktora tezi, 1994, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 138-140; H. Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, London 1986, s. 59, 61, 70, 80, 90, 180, 187; Recep Uslu, *Hicrî I-II. Yüzyıllarda Horasan Tarihî* (doktora tezi, 1997, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 89-90.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

HUMEYD b. SEVR

(حميد بن ثور)

Ebû'l-Müsennâ Humeyd b. Sevr
b. Hazn el-Hilâlî el-Âmirî
(ö. 70/689 [?])

Sahâbî ve muhadram şair.

Kaynaklarda Ebû'l-Ahdar, Ebû Hâlid, Ebû Lâhik künyeleriyle Esbecî ve Riyâhî nisbeleri yanında şiirlerinde çok geçen de ve tasvirleri sebebiyle Cimâl (Cemmâl) lakabıyla da anılır (Hamed el-Câsir, LXV/2 [1990], s. 241-249). Bir gözü kör olan şair Huneyn Gazvesi (8/630) esnasında müşrikler arasında yer almıştı. Daha sonra kabilesinden bir grupla Hz. Peygamber'e gelerek müslüman olmuş ve huzurunda onu öven şiirler söylemiştir. Humeyd'in Hz. Osman'ın hilâfet döneminde öldüğünü bildiren rivayet (İbn Abdülber, I, 368; Yâkût, XI, 13; İbn Hacer, I, 356) doğru olmamalıdır. Çünkü Humeyd, Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra ona mersiye

söylediği gibi (*Divân*, s. 114) Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervân'a da şiirler sunmuştur (a.g.e., s. 116). Safedî'ye göre Humeydî 70 (689) yılı civarında vefat etmiştir (*el-Vâfi*, XIII, 193).

İbn Sellâm el-Cumahî, İbn Kuteybe ve Merzûbânî gibi tenkitçiler, sanat hayatının çoğunu İslâmî dönemde geçirmiş olması sebebiyle Humeyd'i muhadramûndan değil İslâmî dönem şairlerinden saymışlardır. Hatta İbn Sellâm onu bu şairlerin dördüncü tabakasında zikrettiği gibi Asmaî de kendisini Râî (Râilibil), İbn Mukbil ve Amr b. Ahmer el-Bâhilî ile birlikte İslâmî devrin dört büyük şairinden biri kabul etmiştir.

Hz. Peygamber'den hadis rivayet eden şair sahâbîlerden olan Humeyd, şiirde mânaya önem veren ve sözlerin güzel olmasına dikkat eden (mücd), kinâyeli sözleri çok kullanan ve hicivde rakiplerine galip gelen (fahl) bir sanatkârdı. Şiirlerinde belli bir fikir savunmadığı gibi sanatını geçim vasıtası yapmamış, bu sebeple zamanın idarecilerinden hiçbirine bağlanmamıştır. Şiirlerinin başlıca konularını medih, fahr, hamâse, hiciv, tasvir, gazel ve şekvâ (zamandan ve ihtiyarlardan şikâyet) teşkil eder. Hikmetli sözlerin bulunduğu beyitleri varsa da şiirlerinde daha çok tasvir ve gazellere yer vermiştir.

İbnü'n-Nedîm Humeyd'in şiirlerinin Asmaî, Ebû Amr eş-Şeybânî, İbnü's-Sikkât, Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah et-Tûsî ve Sükkerî tarafından derlendiğini kaydeder (*el-Fihrist*, s. 179); ancak bunların hiçbirini günümüze ulaşmamıştır. Abdülazîz el-Meymenî, Humeyd'in şiirlerini muhtelif kaynaklardan toplayarak *Divânü Humeyd b. Sevr el-Hilâlî* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1371/1951, 1384/1965). Bu neşir başarılı bir çalışma sayılmakla beraber şiirler alfabetik olarak sıralanmamıştır. Kitabın sonuna şiirlere, nâdir kelimelere ve yer adlarına ait indeksler konulduğu gibi Abdüsselâm M. Hârûn tarafından esere bazı tashih notları da ilâve edilmiştir. Şairin bu divanda yer almayan şiirleri de vardır (bk. Hamed el-Câsir, LXV/2 [1990], s. 241-249). Moritanyalı çağdaş ilim adamlarından Eslem b. Sebti, yine Moritanyalı bir âlimin Humeyd b. Sevr'in "Mîmiyye" olarak bilinen kasidesine yazdığı şerhi tahkik etmiştir. Ancak bu çalışmanın yayımlanıp yayımlanmadığı bilinmemektedir.

Rıdvân Muhammed Hüseyin en-Neccâr eş-Şahâbî eş-Şâ'ir *Humeyd b. Sevr el-Hilâlî hayâtühü ve şîruhü* (Kahire

1398/1978; Amman 1985) adıyla bir yüksek lisans çalışması yapmış, Ahmed Abdülvâhid de *Humeyd b. Sevr el-Hilâlî dirâse fi şîri'l-muhadramîn* adlı bir kitap kaleme almıştır (Mekke 1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Humeyd b. Sevr, *Divân* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1371/1951, neşredenin mukaddimesi, s. elif-hâ; Cumahî, *Fuḥûlü's-şu'arâ'* (Beyrut), s. 176; İbn Kuteybe, *eş-Şî'r-ve's-su'arâ'*, Beyrut 1983, I, 306-310; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni*, IV, 356-359; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 179; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 367-368; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XI, 8-13; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 53-54; İbn Seyyidün-nâs, *Minehu'l-midah* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk, ts. (Dârü'l-Fikr), s. 79-81; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XIV, 122-123; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 193-194; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 356; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 283; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 307-308; Sezgin, *GAS*, II, 247-248; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, IV, 459-463; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IX, 866; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 286-288; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifîn*, s. 389-390; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-sâmil*, s. 222; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ' ve devâvin*, Beyrut, ts. (Mektebetü Dâri's-Sark), s. 74; Hamed el-Câsir, "Humeyd b. Sevr el-Hilâlî nazra fi nesebihî ve şîrih", *MMLADm.*, LXV/2 (1990), s. 241-249; J. W. Fück, "Humayd b. Thawr", *EP* (İng.), III, 573.

MUSTAFA KILIÇ

HUMEYD et-TAVİL

(حميد الطويل)

Ebû Ubeyde (Ebû Ubeyd) Humeyd
b. Ebî Humeyd Tîrûye el-Basrî
(ö. 143/760)

Hadis hâfızı, tâbiî.

68 (687) yılında doğdu. Muhaddis Hammâd b. Seleme'nin dayısıdır. Babasının adının Abdurrahman, Dâvûd, Dâver, Mahled, Mihrân, Semîr, Tarhân, Tîr (Teyr), Tîrûye (Tîreveyh), Zâdeveyh (Zâzeveyh) olduğuna dair çeşitli rivayetler bulunmakla beraber Tîrûye olması ihtimali daha kuvvetlidir. Humeyd, Huzâa kabilesinden Talhatû't-Talahât olarak da bilinen Siscitan Valisi Talha b. Abdullah b. Halef'in âzatlısı olduğu için Huzâî nisbesiyle de anılır. Kısa boyuna rağmen elleri uzun olduğundan Tavîl lakabı ile tanınmıştır. Kendisinden daha kısa boylu olan ve Humeyd es-Sagîr diye anılan komşusundan ayırt edilmesi için ona Tavîl lakabının verildiği de kaydedilir.

Humeyd Enes b. Mâlik, Hasan-ı Basrî, Recâ b. Hayve, Sâbit el-Bünânî ve Nâfi' gibi sahâbî ve tâbîlerden hadis dinlemiş, kendisinden de Hüseyim b. Beşîr, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, yeğeni Ham-